

Spomenut ću još samo jedan primjer koji je vrlo poučan. I čitava rečenica može postati složenica ako promijeni značenje i dobije samo jedan akcent. Poznato je da su naši seljaci donedavna, a neki još i sada, na pitanja šta misle raditi ili kamo će putovati, odgovarali: »*Ako Bog da*, okopavat ću kukuruz, ili poći ću sutra u Gospić.« Riječi odštampane kurzivom upotrijebljene su u pravom značenju, imaju tri akcenta (*ăko bôg dă*), pa prema tome nisu složenica i pišu se odvojeno. Ali u Srbiji i ponegdje drugdje ova sintaktička veza povezuje se jednim akcentom u jednu izgovornu cjelinu i mijenja svoje značenje, znači *kamo?* ili *sretno!* Govori tkogod: »Putujem u Beograd«, a drugi prihvaća: »Akôbôgdă!« Ovo *akobogda* znači nešto novo, drugo nego sama sintaktička veza, znači *sretno* i ima jedan akcent, pa je prema tome složenica i sve se te tri, nekoć samostalne riječi pišu zajedno, kao jedna riječ.

PRAVOPISNE POSEBNOSTI U NOVINARSKOJ PRAKSI

Stjepan Babić

Kad bi se novinari u svemu držali strogo pravopisnih pravila o pisanju velikih slova, tada bi svaka novinska stranica upravo vrvjela velikim slovima i na kraju ne bi imali drugoga izlaza, nego da sve imenice pišu velikim slovom, kao Nijemci, ili sve malim, kako danas postaje moda. Budući da odstupanja moraju biti i opravdana i dosljedna, a to je upravo najteže u bogatoj novinarskoj praksi, pojedinac se nalazi gotovo pred nerješivim pitanjem. I tako jedno manje važno pravopisno poglavlje novinarima zadaje najveće teškoće.

Odmah se može reći da te teškoće ne proizlaze odatle što i u novom Pravopisu ima više različitih pravila, jer se sva mogu svesti na tri vrlo jednostavna:

1. velikim se početnim slovom piše prva riječ u rečenici,
2. velikim se početnim slovom pišu vlastite imenice,
3. ako je vlastito ime sastavljeno od više riječi, velikim se početnim slovom piše samo prva riječ, a ostale malim, osim onih koje se i izvan toga imena pišu velikim.

Izuzeci su od ta tri pravila samo u tome što se neke riječi pišu velikim slovom iz poštovanja, što se tako pišu sve riječi, osim prijedloga i veznika, u imenima sela, gradova, država i kontinenata, a malim administrativne jedinice manje od autonomne oblasti, zatim pokreti, povijesni događaji i ratovi. Ali kad bi Pravopis bio i bez tih izuzetaka, a možda bi mogao biti, primjena spomenutih triju pravila ne bi bila jednostavnija. Teškoća uopće

nije u vlastitim imenima. Napisali mi *Miroslav Krleža, Zagreb* ili *miroslav krleža, zagreb*, ništa se nije promijenilo. Zato suvremena moda u pisanju vlastitih imena malim slovom i ne nailazi na veće zapreke premda pravopisno zbunjuje one koji nisu dovoljno sigurni.

Drugačije je kad su posrijedi opće imenice. One vrlo lako postaju vlastite i tada nastaje razlika u pismu:

Popeo se na sljeme.

Otišao u rijeku.

Popeo se na Sljeme.

Otišao u Rijeku.

Dakle nije svejedno, napisali mi neku imenicu velikim ili malim slovom. Ali ni u tome nisu sve teškoće.

Da pravilno upotrijebimo veliko ili malo slovo, nije dovoljno dobro poznavati pravopisna pravila, potrebno je poznavati i predmet, pojam o kojem je riječ: U rečenici: *Prešavši Sutlu, zašli smo u slovensko gorje* potrebno je znati da li je slovensko gorje naziv toga gorja ili je to samo apelativ s atributom. A to nije baš lako. Treba poznavati zemljopis, i to ne zemljopis uopće, nego upravo toga kraja.

Da bismo mogli reći što je ispravnije: Francuska narodna skupština; ili francuska Narodna skupština ili čak Francuska skupština, potrebno je znati koji je od tih naziva pravi. No dok to kod naših nije težak problem, kod naziva iz stranih zemalja mnogo je teže. Zato je u praksi to pitanje uglavnom riješeno ovako: kad su posrijedi nazivi ustanova, organizacija, tijela itd. naše zemlje, tada se pišu velikim početnim slovom, a kad su posrijedi slični nazivi iz stranih zemalja, tada obično dolazi malo početno slovo, na primjer: *Savezna narodna skupština, Narodna skupština Srbije, Sabor NRH, Državni sekretarijat za vanjske poslove, Jugoslavenska narodna armija, Jugoslavenska ratna mornarica, Narodni odbor grada Zagreba, Gradski narodni odbor u Zagrebu*, ali: *... jučer je talijanski parlament izglasao, u francuskoj narodnoj skupštini, predstavnik američkog ministarstva obrane, načelnik u ministarstvu privrede SSSR, južnovijetnamska armija, komodor burmanske ratne mornarice, protest je upućen tršćanskom općinskom vijeću*... Kod svih navedenih primjera napisanih malim slovom nije težište na nazivu, imenu, nego na sadržaju, zato običan čitalac i neće praviti pitanje, kao što bi bilo kad bismo napisali *jugoslavenska narodna armija*. No da se to ne bi učinilo pretjerano poštovanje svojega, a potcjenjivanje tuđega, kao što se u prvi mah može učiniti, obrazložiti ću ovo gledište.

Da bismo mogli prosuditi pravilnost upotrebe velikoga početnog slova, potrebno je poznavati originalan naziv i dati ga u dobru prijevodu. Nazivi kojima se služimo obično su opći nazivi napravljeni analogijom prema našima, zato je u pojedinom primjeru teško odrediti da li je posrijedi naziv

ili apelativ. Evo nekoliko primjera: njemačko vrhovno zakonodavno tijelo sastavljeno je od dva doma: Bundestaga i Bundesrata, a »parlamentarna delegacija vraća posjet parlamentu Savezne Republike Njemačke«. Ovdje je riječ parlament uzeta u općem značenju. Francuski parlament zove se *l'Assemblée nationale* i kod nas bi pravilno bilo *francuska Narodna skupština*, ali kad bismo tako pisali, onda bismo morali istraživati naziv talijanske skupštine, engleskog parlamenta, pa bismo onda naziv iz jedne zemlje pisali velikim početnim slovom, a isti takav iz druge malim. Jednako bismo se tako morali upuštati u ispitivanja da li su najviša izvršna tijela stranih država ministarstva, sekretarijati, komesarijati ili kako drugačije, tražiti precizne nazive oružanih snaga i sl., a to bi za novinske vijesti bilo cjepidlačarenje. Zato i nije sva krivnja u tome što sa samoga izvora vijesti ili članka ne dođe precizan naziv (da i ne ulazimo u tehničku stranu toga pitanja: vijesti većinom i ne dolaze iz prve ruke, zatim teleprinter, telefon sa stenografima, brzina . . .). Ali se i ovdje ne ide u krajnost; čim je naziv bliže vlastitom imenu nego općem nazivu, odmah dolazi veliko slovo: *Dom lordova*, *Donji dom*, *Velika narodna skupština* (skupština Republike Turske), *Nacionalni kongres kineskog naroda*. Međutim tu je teško povući oštru granicu. Obično svi pišu *američki Kongres*, *američki Senat*, ali već kod brazilskog kongresa postoji kolebanje, kao i kod senata neke druge države. I dalje, mjesto kongresa, skupštine neke države često stoji predstavnički dom. Riječ je o američkom parlamentu i vijest je stilizirana ovako: *jučer je predstavnički dom izglasao zakon o . . .* Što sada? Da izbjegne često ponavljanje, svaki novinar nastoji da isto kaže drugim riječima. Gledajući općenito na ovaj problem, javlja se novo pitanje: ako se i odlučimo da jedan naziv pišemo velikim početnim slovom, da li ćemo tako pisati i sinonime toga naziva. Mislim da svaki sinonimni naziv ne mora obavezno doći velikim početnim slovom. Tako pišemo prema spomenutim primjerima *Ljubljanska štedionica*, a ona se zove *Mestna hranilnica*, tj. *Gradska štedionica*. Zar je onda na mjestu *Lj*? Baš to što se mjesto nekoga naziva upotrebljava više drugih pokazuje da ni jednom nije dana prednost, da zapravo nije riječ o vlastitom imenu, nego o općoj imenici (ili o općim imenicama). Zato se i mogu sinonimni nazivi pisati malim početnim slovom. Još jedan razlog govori tome u prilog. Recimo da se burmanska ratna mornarica tako i zove. To još ne obavezuje novinare da pišu *Burmanska ratna mornarica*. Prema onome što sam već rekao, tako napisan taj naziv znači da se ona tako i zove, a novinar nije uvijek dužan da kaže i tu informaciju. Time što je rekao da je to burmanska ratna mornarica rekao je dovoljno za razumijevanje, tj. da to nije ni indijska, ni južnovijetnamska, ni kineska ratna mornarica, da je to burmanska *ratna* mornarica, a da nije burmanska trgovačka mornarica, rekao je da je to mornarica, a nije burmanska ratna avijacija ili pješadija. Dakle, rekao je vrlo mnogo i tražiti sada da još kaže

i njezin službeni naziv nije potrebno, jer je to za novine obično nevažno. Zato novinar istu vijest može napisati na dva načina:

Prema Ugovoru o miru Italija nam je morala vratiti našu arhivsku građu.

Ili: *Prema ugovoru o miru . . .*

Drugi primjer nije ništa nejasniji, premda to nije isto. Oba je puta misao jasno napisana, ali je prvi put rečeno nešto više, rečeno je da se taj ugovor i zove *Ugovor o miru*, a ne *Sporazum o miru između sila pobjednica . . .*, ili kako drugačije, kako bi se već mogao zvati. Taj podatak više novinar ne mora uvijek ni znati, a kamoli dati. Drugo je sa stručnim knjigama i priručnicima. U pravno-povijesnoj knjizi, enciklopediji, leksikonu treba da nađemo podatak kako se zove ugovor o miru s Italijom, a u zemljopisnom priručniku da li je *Slovensko gorje* ili *slovensko gorje*.

Teškoću zadaje i pisanje velikih slova u skraćenim nazivima. I u novom Pravopisu stoji da se velikim početnim slovom piše najznačajnija imenica ako se ona uzima mjesto čitavoga naziva (t. 16b), ali to se ne može dosljedno provoditi. O tome često odlučuje kontekst i posebne prilike u kojima se skraćeni naziv upotrebljava. U dopisu se kojoj ustanovi, u njezinim spisima može tako napisati, ali u novinama bi to odvelo predaleko. Svaki se dan održavaju različite sjednice, zasjedanja, vijećanja, konferencije, plenumi, simpoziji, kongresi i sl., pa ako je i pravilno *Peti kongres Saveza studenata Jugoslavije*, ipak bi pretjerano bilo: *na Kongresu je govorio, članovi Kongresa, tom su Kongresu prisustvovali . . .* Ma kako se zvao, to je zaista kongres i zato u skraćenom nazivu nije potrebno veliko slovo.

Slično je tako kad se npr. govori o Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Nepotrebno je kasnije u tekstu pisati *ovoga Fakulteta*, kad je on ujedno i fakultet. Pokazne zamjenice kao *taj*, *ovaj* i atributi kao *naš*, *sadašnji*, *citiran*, *naveden* i dr. upućuju na pravi naziv koji je prije bio spomenut ili je poznat. Zato smatram da je sasvim ispravno: *u spomenutoj uredbi o kreditima, vaše udruženje* (iako se misli na Udruženje rezervnih oficira Jugoslavije), kako nalazimo u novinama.

Ako bismo u skraćenim nazivima dosljedno pisali veliko slovo, zapali bismo često u smiješan položaj. Riječ tvornica u nazivu *»Đuro Đaković«*, *tvornica vagona i mostova, Sl. Brod* samo je apozicija i ne piše se velikim početnim slovom, a u nazivu *Tvornica parnih kotlova, Zagreb, Tvornica automobila Maribor* sastavni je dio naziva, i kako je na početku, mora doći veliko slovo. I sad u rečenici: *Na sastanku se raspravljalo o problemima tvornice*, trebalo bi malo slovo kad je riječ o prvoj tvornici, a veliko za druge dvije. Dosljednost u ovome dovela bi dotle da bismo morali pisati *idem na More* kad ne mislimo na bilo koje more ili more uopće, nego upravo na Jadransko more.

No sa nazivima tvornica i ustanova javlja se teškoća kako ćemo ih pisati kad one osim općeg naziva imaju i svoje posebno ime, npr. da li *kulturno-umjetničko društvo »Ivo Lola Ribar«, ansambl narodnih plesova »Lado«, izdavačko poduzeće »Školska knjiga«, trgovačko poduzeće »Jasmin«, bolnica »Dr Mladen Stojanović«, dom kulture »Ognjen Prica«, gimnazija »Ivo Lola Ribar« ili s velikim K, A, I, T, B, D, G. Ovdje su posrijedi pravi atributi ili apozicije i treba ih pisati malim slovom, jer je pravo vlastito ime ono koje je u navodnicima. Tako je bar po Pravopisu. U bora nićevu Pravopisu, 10. izdanje, str. 61. ima ovakav primjer: *Prelaznu zastavu dobila je seljačka radna zadruga »Budućnost«. Najbolji uspjeh postigla je Seljačka radna zadruga u Lipovcu.* Međutim, pri određivanju naziva svom poduzeću obično se nitko nije osvrtao na Pravopis, nisu ni znali što je zapravo vlastito ime njihovu poduzeću, a s druge strane baš zbog toga što su se masovno uzimala imena istaknutih ljudi i nazivi kao »Crvena zvijezda«, »Prvi maj«, »Udarnik«, bilo je potrebno da i atribut uđe u sastav vlastitoga imena i tako je to kod mnogih poduzeća. Jednom je tiskarskom poduzeću u Zagrebu vlastito ime *Štamparski zavod »Ognjen Prica«,* a ne samo »Ognjen Prica«, kako bi trebalo da bude. I zato treba da pišemo Š kad želimo istaći da mu je to ime. No unatoč tome možemo napisati i š, samo tada treba da smo svjesni da nismo napisali njegov pravi naziv, da mu je štamparski zavod samo atribut. Drugi to snalažljivci rješavaju i ovako: *u Bolnici dr Mladena Stojanovića, u Bolnici braće Oreški, u Narodnom kazalištu Ivana Zajca.* Nije ni to loše. Ovdje treba pripaziti na neke posebnosti. Treba pisati *Savez za tjelesni odgoj »Partizan«,* ali *društvo za tjelesni odgoj »Partizan«,* jer je prvi naziv saveza koji čine pojedina društva »Partizan«. Tako u Sloveniji ima više društava koja se zovu *radničko-prosvjetno društvo »Svoboda«,* ali ona zajedno čine *Savez radničko-prosvjetnih društava »Svoboda«.**

Što se tiče zakona, zakonskih odredaba, uredbi, propisa, u Pravopisu jasno stoji da ih treba pisati velikim početnim slovom. Tako se u štampi uglavnom i radi, iako ima pravopisnih stručnjaka koji smatraju da je i ovdje dovoljno malo slovo. U novinama zato i može doći malo slovo, npr. *donesen je zakon o radnim odnosima u poljoprivredi, Eisenhower je jučer potpisao zakon o američkoj pomoći inozemstvu.* Oba puta govori se o tim zakonima u općem značaju riječi zakon. Rekli smo sve što je potrebno reći, samo nismo rekli kako se ti zakoni zovu. Opet ističem da to za novinske vijesti nije važno. Za prijedloge zakona nije uopće potrebno veliko slovo. I to ne samo zato što je to zaista nacrt, prijedlog, niti što je to tek budući zakon, nego i zato što negdje moramo prestati s velikim slovom jer bi nas dosljedno provođenje toga pravila odvelo u krajnost. Ako pišemo *Nacrt zakona o likvidaciji obaveza,* onda moramo pisati i *završen je Prednacrt zakona o radnim odnosima u poljoprivredi, Projekt zakona o sveučilištima,* a budući da pojedinih nacрта može biti više, onda bismo morali pisati

u sedmom Nacrtu zakona o . . ., ili čak *u Sedmom nacrtu zakona o . . .* Ni kad nacrt dođe pred Saveznu narodnu skupštinu, nije ga potrebno pisati velikim početnim slovom, iako je to on tada neke vrste naziv dokumenta. A to ne zato što bismo onda morali i druge prijedloge, izvještaje koji se podnose Skupštini napismeno, pisati velikim početnim slovom, a dovoljno je malo, npr.: »Savezno vijeće pretresat će prijedlog zakona o vojnim sudovima i izvještaj Odbora za predstavke i žalbe, a Vijeće proizvođača pretresat će izvještaj o stanju učenika u privredi.« Koliko je ovdje prijedlog dokumenat, toliko su i izvještaji. A analogno tome naziv je dokumenta kad odbor neke organizacije podnese pismeni prijedlog pravila, ili kad neka ustanova izradi nacrt pravilnika za svoje poslovanje ili kad uprava zagrebačkog Variétéa podnese Gradskom narodnom odboru prijedlog za reorganizaciju svoga poslovanja. Zaista bi bilo pretjerano: *u Prijedlogu se iznosi . . .*

Ima u novinarskoj praksi jedno praktično pravilo koje u Pravopisu nije spomenuto, pa je vrijedno da ovdje bude zapisano. To je pisanje budućih naziva. Oni se u načelu pišu malim početnim slovom sve dok ne postanu stvarnost. Npr. u vijesti: *osnovat će specijalni fond UN* nije zaista potrebno veliko *s*, kao ni veliko *p* u vijesti da će se u Osijeku otvoriti poljoprivredni fakultet. Dobro je i *osnivačka skupština društva muzejskoarhivskih radnika*, jer dok se to javlja, to društvo još ne postoji, ono će se tek osnovati na toj skupštini, a može se nazvati i savez, i zato bi unaprijed pisanje velikoga *d* bilo zaista pretjerano.

I tako bismo mogli nabrojati iz publicističke prakse još velik broj skupina koje Pravopis ne obuhvaća, a za pisanje su ipak problem. Previše bi bilo da ih sve ovdje nabrajamo, ali nije ni potrebno. Dovoljno je da shvatimo osnovnu misao: kad apelativ napišemo velikim slovom, rekli smo da je to ujedno i vlastito ime, naziv, kad ga napišemo malim slovom, upotrijebili smo ga u općem značenju. Vlastitim rasuđivanjem treba u pojedinim primjerima odrediti bolji način. Pravopis, ma koliko bio savršen, ne može nam dati neku šablonu koju bismo mehanički primjenjivali za sve moguće slučajeve. Kod svakoga pravila ima primjera koji su na prijelazu, kod kojih je jednako opravdano malo kao i veliko početno slovo. A kad znademo sva pravila, i samo načelo, a ipak se kolebamo, bolje je staviti malo slovo. Ni jedno se pravilo ne može uopćiti da bi se po njemu mogli pisati svi lični primjeri bez izuzetka. Zato ni ovdje ne treba tražiti potpunu dosljednost. Ona bi nas odvela u krajnost, da ne kažem do apsurd.

GRAMATIKA HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA NA PROKRUSTOVOJ POSTELJI

Tugomil Ujčić

Kao da smo se svi pretvorili u mitološkog zločinca Prokrusta, mučenicu gramatiku skraćujemo, istežemo, kljaštrimo, ponižavamo, guramo i navijamo, kako tko hoće, kako mu se čini, bez milosti i reda, bez poštovanja nauke, škole i znanja. Đaci, nastavnici, inspektori, roditelji, programi, — svi se smatraju pozvanima da se od zgrade do zgrade nabace kamenom na tu prokletnicu, ili da joj ospore onu vrijednost koju joj je zavještala nauka od davnih vremena.

Ne zaboga *gramatizirati*, viču gramatofobi; pustite djecu, oni će sami pronaći, protumačiti, uočiti, njih će ozariti neka čudna tajanstvena svjetlost, i oni, đaci, sve će znati, intuitivno osjetiti, povezati sa životom i svojim govorom; što, zar vi na osnovu gramatičke knjige učite đake? — o hereze, o nemogućnosti, o prokletstva! Nikako, molim vas, preživjele su to metode, sklonite gramatiku, radije na kojoj prelijepoj pričici nekako neprimjetno i krišom (da se Vlasi ne dosjete!) prošvercujte koje pravilo, oblik, ali direktno, licem u lice, to ne, ne!

I, pitam se, koji je prvi šaljivac izmislio riječ *gramatizirati* i dao joj takozvano pejorativno značenje: *cjepidlačiti*, *dosadivati*, *sjeckati*, *teoretizirati*? Prevrnuo sam sve rječnike, ali je nijesam našao. Ima nešto posprdnno u toj riječi, nešto što ne valja činiti, čega se treba čuvati. Nju su mnogi nastavnici i inspektori diskvalificirali (bolje reći: obezvrijedili) jer su to htjeli, bilo zato: što lično ne vole gramatiku, što je nisu nikad kako valja upoznali, a često i n i k a d a ljudski i stručno predavali. Njima je gramatika tabula rasa, ili provalija za koju i ne znaju da je puna dragog kamenja i bisera.

Čak i poštovani Julije Adamović u svom Francusko-hrvatskom rječniku iz godine 1901. nezgodno prevodi francusku riječ *grammatiste* sa »*gramatičar*, *koji cjepidlači*, *cjepidlačar*«.

Čudnovato da se u našim školama baš nitko ne sjeti, ni od inspektora ni od nastavnika, da kaže: *matematizirati*, *biologizirati*, *fizicirati*, *fiskulturizirati*, *kemizirati*, već svatko pristojno i s poštovanjem kaže: učiti matematiku, proučavati biologiju, tumačiti fiziku. A ne bi li se ipak moglo i za matematičara reći u pogrđnom smislu da *matematizira* kad ulazi u sve groteske svojih teorema i izvođenja formula, a da sve to skupa ipak nema ni trunke oslonca za mnoge učenike u njihovom životu i iskustvu. Kako to sve mirno gledamo, i svi nam se oni iksovi, ipsiloni i parabole čine nevjerovatno normalnim pojavama i vrlo lakim za shvaćanje. Tko i pokušava da sva čuda iz analitike i infinitezimalnog računa dovede u sklad sa životom, praksom? Kako da se tu učenici ne ostavljaju da sami iznađu, utvrde, obja-